

РОЗДІЛ 5 СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 371.134:37.013

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Байбакова О.О.,
аспірант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті розглядаються особливості полікультурної компетентності соціальних педагогів і соціальних працівників. Особлива увага звертається на міжкультурну комунікативну компетентність, яка є невід'ємною частиною полікультурної компетентності.

Ключові слова: фахівці соціальної сфери, професійна компетентність, полікультурна компетентність.

Рассматриваются особенности поликультурной компетенции социальных педагогов и социальных работников. Особое внимание уделено межкультурной коммуникативной компетентности как части поликультурной компетентности.

Ключевые слова: специалисты социальной сферы, профессиональная компетентность, поликультурная компетентность.

Baybacova O.O. MULTICULTURAL COMPETENCE OF THE SOCIAL WORK SPECIALISTS AS A PART OF PROFESSIONAL COMPETENCE

This article deals with the peculiarities of multicultural competency of social workers and pedagogues. Special attention is paid to the multicultural communicative competence as an important part of general professional competence.

Key words: specialists of social work, professional competence, multicultural competency.

Постановка проблеми. Сьогодні наша країна переживає значні труднощі в соціально-економічному розвитку. На думку багатьох вчених, одним із найважливіших людських ресурсів, який нині стає чинником оптимального вирішення насущних глобально-кризових проблем, є високий професіоналізм і творча майстерність спеціалістів всіх галузей народного господарства.

Непрофесіоналізм сам по собі веде до значних втрат у становленні та зміцненні державності, створює напруженість у внутрішньо етнічних та міжнаціональних стосунках, функціонуванні всіх сфер суспільства. Як відзначає В. Погрібна, непрофесіонали прирікають себе і мільйони залежних від них співвітчизників на духовно-моральне зuboжіння, зниження добробуту, підриє основ для нормального існування суспільства взагалі. Усе досягнуте, дестабілізується і підштовхує до регресу [6, с. 4]. Отже, цілком зрозуміло, якою важливою нині є проблема професійної компетентності фахівців.

Професійна компетентність, безперечно, є важливим чинником успішної професійної діяльності фахівців будь-якого профілю. Це стосується і фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників), які працюють з різними категоріями людей, надають їм допомогу у вирішенні життєво важливих проблем.

На думку А. Капської, компетентність соціального працівника і соціального педагога є мірою професіоналізму, володіння професією на рівні творчості, майстерності, що характеризується наявністю комплексу знань, умінь, навичок, психологічних якостей, професійних позицій та акмеологічних варіантів і повинна включати особистісні якості, які визначають стиль поведінки соціального педагога [3, с. 9-15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що загалом професійна компетентність фахівців різних професій досить ґрунтовно досліджується вітчизняними науковцями (О. Безпалько, І. Бех, І. Зязюн, А. Капська, Н. Микитенко, Н. Ничкало та ін.). Менш дослідженими залишаються деякі складові професійної компетентності, зокрема, полікультурна (міжкультурна) компетентність.

Ми приєднуємося до думки тих науковців (Л. Тончаренко, І. Гуренко, М. Докторович, В. Кузьменко та ін.), які вважають, що полікультурна компетентність фахівця входить до структури його професійної компетентності і розуміється як здатність особистості жити й діяти в багатокультурному середовищі. До її структурних елементів входять полікультурна грамотність, уміння використовувати свої знання у професійній діяльності, профе-

сійно значущі особистісні якості. До останніх віднесено: гнучкість, комунікабельність, емпатійність, толерантність.

Полікультурна грамотність є тією базою знань, якою фахівець повинен оволодіти. Вона містить: уміння пояснити та проаналізувати власне ставлення до своєї та інших етнічних груп; знання, що допоможуть збагнути досвід та культурні характеристики етнічних груп, які населяють певну територію; знання, що допоможуть сформувати гнучкий підхід до сприйняття національних та культурних норм, усвідомити неприпустимість расизм та дискримінації.

Різні питання полікультурної компетентності фахівців досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими (Л. Галуза, О. Гуренко, Т. Гур'янова, Л. Воротняк, А. Фернхем, П. Фрер та ін.).

Проте далеко не всі аспекти проблеми достатньо вивчені. Це, зокрема, стосується питання формування полікультурної компетентності соціальних працівників, особливостей комунікативної полікультурної компетентності.

Метою статті є аналіз понять «полікультурна компетентність» та «комунікативна полікультурна компетентність» як складових професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Узагальнені результати аналізу наукової літератури (К. Баханов, Л. Воротняк, О. Гуренко, Т. Гурянова, Л. Галуза, Л. Перетяга, Л. Чередниченко та ін.) дають підстави для визначення полікультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери як інтегративну якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі полікультурної освіти у вузі та включає систему відповідних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, психічних властивостей, досвіду дотримання соціальних норм і правил поведінки, необхідних для буденного життя й професійної діяльності в сучасному багатокультурному суспільстві та відображається в комплексі здатностей ефективно вирішувати завдання професійної соціально-педагогічної діяльності на основі позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Більшість науковців розглядають феномен полікультурної компетентності як складне багатоконпонентне особистісне утворення, результат полікультурної освіти та невід'ємний компонент професійної компетентності [2].

У структурі полікультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери вчені виокремлюють такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, особистісний, комунікативний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий та рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент має на меті формування емоційної культури саморозвитку в полікультурному середовищі та представлений базовими загальнолюдськими й демократичними цінностями, які характеризуються сформованістю в соціальних педагогів та соціальних працівників визнання універсальності основних прав людини

будь-якої національності; поваги до гідності та свободи особистості, незалежно від її національної приналежності, віросповідання; прийняття соціальної, культурної, релігійної різноманітності суспільства; усвідомлення важливості громадянського діалогу в полікультурному суспільстві; заперечення ксенофобії та дискримінації; визнання побудови міжетнічної комунікації на основі принципу толерантності; переваги конструктивного розв'язання складних міжетнічних конфліктів тощо.

Особистісний компонент полікультурної компетентності представлений сукупністю особистісних можливостей майбутнього фахівця, які виявляються в певних психологічних якостях та уможливають здійснення професійної діяльності в полікультурному соціумі на ментальному рівні.

До психологічних якостей, які повинен мати полікультурно компетентний фахівець соціальної сфери, можна віднести: гнучкість (здатність адаптуватися до змінних ситуацій міжкультурної взаємодії); комунікабельність (відкритість до спілкування й бажання будувати діалог з представниками різних національностей); гуманістичний характер спілкування (прояв поваги до клієнта незалежно від його етнічного походження, щирість, тактовність, доброзичливість, взаєморозуміння в спілкуванні); емпатійність (здатність емоційно відгукуватися на проблеми, що спричиняють конфлікти на міжнаціональному підґрунті); етнічна толерантність (сприйняття культурного плюралізму, поважне ставлення до іншої думки, психологічна готовність до взаємодії з представниками інших національностей на основі терпимості та згоди); усвідомлення себе носієм національної культури та полікультурності (розуміння різниці звичаїв, традицій, що притаманні не лише різним народам, а й кожному представникові етнічної групи, здатність побачити спільне та відмінне між культурами, подивитися на власну культуру очима інших народів).

Когнітивний (пізнавальний) компонент полікультурної компетентності передбачає наявність у майбутнього фахівця знань про етнічну, культурну, конфесійну багатоманітність України та регіону, в якому він працюватиме, моральні норми та необхідність їх дотримання у власному житті; знання про особливості соціально-педагогічної роботи в полікультурному суспільстві та володіння спеціальними технологіями її здійснення.

Діяльнісно-поведінковий компонент полікультурної компетентності спрямований на розвиток здатності до виконання професійних завдань при взаємодії з представниками різних етнічних груп, забезпечує сформованість полікультурних умінь та навичок, дотримання соціальних норм та правил поведінки в полікультурному суспільстві, передбачає наявність досвіду позитивної взаємодії з представниками різних культур і реалізується через комплекс здатностей соціального педагога (соціального працівника): загально-інформаційних (шукати й опрацьовувати інформацію про культуру спадщину свого та інших етносів),

дослідницьких (уміти аналізувати й оцінювати поточну соціальну ситуацію в полікультурному середовищі; підбирати полікультурний матеріал, адекватний освітній меті), критичного мислення (вміння формувати власну позицію в полікультурному соціумі та вміння цю позицію представляти й захищати, поважаючи позицію іншої людини), вести діалог (вміння відстоювати власну думку і поважати думку іншої людини під час міжкультурної взаємодії), розв'язувати проблеми й конфлікти (вміння визначати соціальні проблеми та конфлікти в полікультурному суспільстві та конструктивно їх розв'язувати).

Комунікативний компонент полікультурної компетентності – здатність майбутніх фахівців соціальної сфери до іншомовної комунікації: знання іноземних мов, найпоширеніших мовленнєвих кліше; вміння побудувати міжкультурний діалог, крос-культурна грамотність.

Рефлексивний компонент полікультурної компетентності майбутнього соціального педагога передбачає здатність до самоаналізу та самооцінки професійних дій у полікультурному просторі (вміння критично аналізувати власні дії, конкретну соціальну ситуацію в умовах багатокультурності та приймати обґрунтоване рішення).

Особливо важливою складовою полікультурної компетентності фахівців соціальної сфери на сучасному етапі суспільного розвитку є, на нашу думку, комунікативна міжкультурна компетентність. Це зумовлено, по-перше, розширенням міжнародних зв'язків, поглибленням євроінтеграційних процесів, що неможливе без знання іноземних мов, а, по-друге, тими соціально-політичними процесами, які відбуваються зараз в Україні, яка є багатонаціональною державою. Сьогодні, як ніколи, для зняття міжнародної напруги вимагається увага до забезпечення продуктивного міжнародного спілкування, що передбачає володіння фахівцями соціальної сфери рідною, іноземною, а також регіональними мовами.

Ми підтримуємо Л. Воротняк щодо розгляду полікультурної компетентності у дискурсі міжетнічної комунікації, трактуючи її як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, умінні та навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, яка в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві [1, с. 106].

Цілком слушною є думка Д. Латишиної, яка вважає, що компетентність у сфері культури міжнародного спілкування відіграє важливу роль і складається із низки компонентів: знання історії культури свого етносу, його традицій; знання національної культури етносу, з яким здійснюється процес спілкування; знання ролі своєї національної культури й культури етносу-партнера у світі; зна-

ння особливостей національної культури як вираження національної психології; особистісні якості, такі, як толерантність, емпатія, що припускають здатність до співпереживання, вміння поставити себе на місце іншого; знання рідної мови й мови міжнародного спілкування. Ознакою високого рівня компетентності педагога є його вміння управляти міжнародним спілкуванням, знаходити вихід із конфліктної ситуації [4].

Одне з перших визначень міжкультурної комунікативної компетентності було запропоновано Б. Рубеном, який вважав, що це – компетентність, яка відображає індивідуальну здатність до проявів знання, розуміння, бажання, намірів щодо здійснення міжкультурного спілкування [6, с. 337].

Вважаємо таке тлумачення міжкультурної комунікативної компетентності досить загальним і широким. Більш конкретним і чітким, на нашу думку, є визначення міжкультурної комунікативної компетентності російського вченого А. Садохіна як сукупності соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь та навичок, завдяки яким особистість може успішно спілкуватися й взаємодіяти з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації [7, с. 14].

Міжкультурна комунікативна компетентність містить такі структурні компоненти, як компетенція дискурсу і функціональна компетенція. Компетенція дискурсу включає: уміння впорядкувати речення в зв'язаний текст з врахуванням відомої або нової інформації, послідовності дій, причинно-наслідкових відносин, логіки, стилю; знання основних принципів побудови тексту на іноземній мові: розташування інформації, стиль написання текстів різного жанру, побудова аргументації, написання доповіді, листа тощо.

Функціональна компетенція передбачає уміння використовувати усні і письмові висловлювання для виконання конкретних функцій, серед яких виокремлюють макрофункції і мікрофункції. Мікрофункції, як правило, включають короткі висловлювання: пошук і повідомлення фактичної інформації, питання, відповіді, вираження власної думки, інтересів. Макрофункції розглядаються як уміння функціонального використання усного і письмового мовлення, яке складається з послідовних речень: опис, розповідь, пояснення, аргументація. Функціональна компетенція включає знання вмілого використання моделей соціальної взаємодії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, полікультурна (міжкультурна) компетентність фахівців соціальної сфери є невід'ємною складовою їх загальної професійної компетентності, важливою умовою для успішної професійної діяльності. Подальшого дослідження вимагає такий аспект проблеми, як особливості формування міжкультурної компетентності фахівців соціальної сфери в процесі їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воротняк Л. І. Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 /Воротняк Людмила Іванівна. – Хмельницький : Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2008. – 286 с.
2. Гуренко О.І. Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутніх соціальних педагогів : дис. ...доктора пед. наук : 13.00.04 / Ольга Іванівна Гуренко. -Бердянськ, 2015. -586 с.
3. Капська А. І. Соціальна педагогіка : підручник /А.І.Капська. – К.: Центр учбової літератури, 2011 – 488 с.
4. Педагогіка міжнародного об'єднання : учеб. пособ. /под ред. проф. Д. И. Латышиной. – М.: Гардарики, 2004. – 320 с.
5. Порібна В.Л.Соціологія професіоналізму: монографія /В.Л.Порібна. – К.: Алерта, 2008. – 336 с.
6. Ruben B.D. Assesing communication competency for intercultural adaption / B.D.Ruben // Group and Organization Studies, 1976/ – Issue I. – P. 334-354
7. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: сущность и механизмы формирования: автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра культурологи 6. 24.00.01/А.П. Садохин. – М., 2008. – 40 с.